

واژگان روان‌شناختی

Psychological Terms

- فرهنگ توصیفی انجمن روان‌شناسی آمریکا APA
- تهیه‌کننده: انجمن روان‌شناسی آمریکا؛ ویراستار: گری آر. واندن‌بوس
- هماهنگ‌کننده طرح: حسن احدی
- مشاور طرح: فرهاد جمهری؛ گروه مترجمین
- نشر ارس
- ۱۳۹۱، ۲۲۰۸ صفحه، دوجلد، ۱۱۰۰ نسخه، بها ۷۵۰۰۰۰ ریال

محمدتقی دلخمویش
دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران جنوب

«مدت‌ها بود که ضرورت تهیه‌ی واژه‌نامه‌ی جامعی در حیطه‌ی روان‌شناسی احساس می‌شد، که بتوان با مراجعه به آن به معادل‌های فارسی اصطلاحات تخصصی و توضیحات کافی مربوط به آن‌ها دست یافت. چندین واژه‌نامه در زمینه‌های مختلف روان‌شناسی تهیه و ارائه شده بود، که در عین سودمندی، گاه پاسخ‌گوی نیازهای دانشجویان و متخصصین نبود. این ضرورت، گروه حاضر را بر آن داشت که نسبت به ترجمه‌ی فرهنگ انجمن روان‌شناسی آمریکا (APA)، که بالغ بر ۲۵ هزار مدخل را شامل می‌شود، اقدام نمایند. این پروژه در سال ۱۳۸۵ آغاز شد و تا ۱۳۹۱ به طول انجامید.»

آنچه آمد، عباراتی برگرفته از یادداشت آغازین ترجمه کتاب «واژه‌نامه روان‌شناسی APA» است که دکتر حسن احدی در مقام هماهنگ‌کننده طرح آن را نگاشته است. در شکل‌گیری کتاب که با عنوان «فرهنگ توصیفی انجمن روان‌شناسی آمریکا APA» عرضه شده، فرهاد جمهری به‌عنوان مشاور طرح، سهیلا خداوردیان ویراستار ارشد، دو ویراستار حمیدرضا بلوچ و زهره زاهدی، و ۴۲ عضو هیئت علمی در زمره مترجمان، نقش داشته‌اند. کتاب به‌کوشش نشر ارس در ۲۲۰۸ صفحه، در دوجلد، در سال ۱۳۹۱ برای نخستین بار به انتشار درآمده است.

مروری بر اثر

کتاب شامل یادداشت هماهنگ‌کننده دکتر حسن احدی، یادداشت ویراستار ارشد سهیلا خداوردیان، فهرست اسامی مترجمان ایرانی، مقدمه‌ای به‌قلم ویراستار گری آر. واندن‌بوس، فهرست هیئت تحریریه واژه‌نامه APA، راهنمای استفاده از واژه‌نامه APA، و واژه‌نامه روان‌شناسی است؛ واژگان روان‌شناسی به‌ترتیب از حروف A تا Z تنظیم شده است. در متن انگلیسی، پیوسته‌هایی در آخر کتاب آمده: مدخل‌های زندگی‌نامه‌ای، مدخل‌های نهادی و سازمانی، مدخل‌های آزمون روان‌شناختی و ابزار ارزشیابی، مدخل‌های روی‌آورد روان‌درمانگری و زمینه وابسته. در ترجمه فارسی، پیوسته‌های مذکور حذف شده و در عوض، در ۳۰۷ صفحه انتهایی کتاب، مدخل‌ها برحسب الفبای فارسی گنجانده شده است.

در یادداشت هماهنگ‌کننده، ضرورت ترجمه واژه‌نامه بیان شده است. اما برخلاف انتظار، ویراستار ارشد در یادداشت خود از روند ترجمه واژه‌نامه توضیح روشنی به‌دست نمی‌دهد. در فهرست نام اعضای گروه مترجمان، نام ۴۲ استاد روان‌شناسی ذکر شده است. و در مقدمه کتاب، واندن‌بوس در مقام ویراستار، نخست اهداف اساسی تدوین واژه‌نامه را بیان داشته: «انتشار واژه‌نامه‌ی تخصصی روان‌شناسی، یکی از چندین نشانه‌ی دست‌یابی انجمن روان‌شناسی آمریکا به بالندگی سازمانی است. این انجمن در طی سالیان و به‌موازات حرکت در راستای نیل به سطح فعلی از رشد، به‌طور روزافزونی این وظیفه را نه‌تنها در قبال اعضا بلکه در مقابل حوزه‌ی روان‌شناسی و کل جامعه احساس می‌کرد، که به جمع‌آوری و توصیف واژگان تخصصی این حیطه بپردازد.» و همچنین یادآور می‌شود

که تدوین واژه‌نامه در امتداد فعالیت انجمن در زمینه اشاعه و ترویج اطلاعات است. وی در بخشی دیگر از مقدمه، روند شکل‌گیری واژه‌نامه و فعالیت گروه‌های مختلف درگیر در آماده‌سازی و ویرایش واژه‌نامه را شرح می‌دهد. بخش‌های دیگر مقدمه عبارتند از: سخنی با کاربران واژه‌نامه، ویژگی‌های واژه‌نامه، و چشم‌اندازهای آتی.

ویژگی‌های واژه‌نامه روان‌شناسی APA

واژه‌نامه دارای حدود ۲۵ هزار مدخل است، که مفاهیم، فرایندها و درمان‌های روان‌شناختی، و اطلاعات اولیه در مورد اشخاص، سازمان‌ها و مؤسسات مهم، آزمون‌های روان‌شناختی و ابزارهای سنجش را دربر می‌گیرند. منابع اولیه برای استخراج مدخل‌ها، واژه‌نامه روان‌شناسی و روان‌پزشکی لانگمن، و گزارش‌های جست‌وجو در پایگاه اطلاعاتی *PsycINFO* بوده است. افزون بر مدخل‌های حوزه روان‌شناسی، واژه‌نامه شامل شمار قابل توجهی از مدخل‌های حوزه‌های آموزش و پرورش، مددکاری، داروشناسی، زیست‌شناسی، آمار، شیمی، فیزیک و حقوق است. برای غالب مدخل‌ها تعریفی نسبتاً مختصر (به‌طور متوسط ۴۰ لغت) ارائه شده، اما نسبت اندکی از آنها نیز دائرةالمعارفی هستند. در هر جا که منشاء ابداع یا استفاده آغازین از اصطلاح‌ها مشخص بوده، ذکر شده است. مدخل‌هایی که دارای چندین معانی هستند، برطبق سلسله‌مراتب حوزه محتوایی، به ترتیب با اولویت معانی بالینی، تجربی، روان‌شناسی اجتماعی و شخصیت، تحولی، آموزشی، بر یکدیگر تقدم یافته‌اند. در مدخل‌ها، ارجاع‌های مکرر به سایر مدخل‌های مرتبط، درک بهتری برای خواننده فراهم می‌سازند. برای مدخل‌های تک‌واژه‌ای، قبل از توضیح مدخل، مقوله‌های نحوی با علامت‌های مشخص‌کننده ذکر شده‌اند. در پایان توصیف هر مدخل، مترادف‌ها قید شده‌اند. و در ترجمه فارسی، در پیوست آخر کتاب، مدخل‌های فارسی به انگلیسی (از چپ به راست) ارائه شده است، بدین ترتیب، با در دست داشتن مدخل فارسی، می‌توان به مدخل لاتین دست یافت.

برجستگی اثر

واژه‌نامه روان‌شناسی APA حاصل تلاش هوشمندانه و سازمان‌یافته جمعی از حرفه‌ای‌های روان‌شناسی، روان‌پزشکی، و زمینه‌های وابسته، به‌همراه متخصصین واژه‌نگاری است که متناسب با حرکت رو به‌گسترش روان‌شناسی، با شناسایی، مقوله‌بندی، معرفی و توصیف اصطلاح‌ها و مفاهیم جدید، توانسته مجموعه‌ای از واژگان روان‌شناسی را با محتوایی غنی و به‌روز در اختیار علاقه‌مندان قرار دهد. وجود اصطلاح‌های جدید، خاصه در قلمرو بالینی و شیوه‌های درمانگری، مزیت مشخصه واژگان‌نامه است، که با واژه‌های نوساخته تمایز مفاهیم را بازمی‌نماید. از اصطلاح‌های روان‌شناختی تعریف‌های روشن و موجز ارائه شده، که با ارجاع‌های درون‌متنی، مفاهیم مرتبط بازنمایانده شده‌اند. تعریف‌های عینی، امکان می‌دهند که حتی افراد غیرمتخصص و دانشجویان سال‌های آغازین از لغت‌نامه به‌خوبی بهره‌مند شوند. هرچند در لغت‌نامه تمهیدی برای تلفظ واژه‌ها در نظر گرفته نشده است. درباب ترجمه، هرچند تلاش دست‌اندرکاران طرح در انجام چنین کار دشواری ستودنی است. اما، این هشدار جدی است که به‌رغم آنکه در ایران حق چاپ و تألیف رعایت نمی‌شود، و مؤلفان و ناشران خارجی برای اعاده حقوق‌شان دستان‌شان بسته است، ولی APA از این قاعده مستثنی است و برای اقدام تلافی‌جویانه اهرم‌های مناسبی در اختیار دارد. درباره صحت ترجمه، درک این نکته دشوار نیست که ترجمه کاری بدین وسعت و بدین حد از پراکندگی زمینه‌ها، دست‌خوش کاستی‌هایی باشد. با این وجود، کار مترجمان با نثری روان، ساده و نسبتاً دقیق، اثر سودمندی را در اختیار خوانندگان قرار داده است. چاپ و صحافی وزین، با فونت‌های مناسب و متناسب با حجمی که در حدود ۲۵۰۰۰ مدخل را در ۲۲۰۰ صفحه جای داده، از دیگر مزیت‌های کتاب است.

کاستی‌ها

شماری از واژه‌ها و اصطلاح‌ها از قلم افتاده‌اند. اما فقدان آنها در قیاس با کل اثر ناچیز و قابل اغماض‌اند. نمونه‌هایی همچون:

finalism, trans-situational, schizothymia, simulauon, suigeneris, organizer, ambiequal, coarctated, extratensive, introverted, distress, intellectualization, life data, genesis, interiorization, dissolution, Kent-Rosanoff Test,

Rosenzweig picture-frustration study, dominoes Test, Szondi Test, self-sentiment, dissimulation, ..., viscosity و به عکس، اصطلاح‌های پاره‌ای از زمینه‌ها فراتر از نیاز جست‌وجوگران قلمروهای روان‌شناسی است. شمار قابل توجهی از اصطلاح‌ها پزشکی، داروشناسی، حقوق، زمین‌شناسی، ریاضیات، فلسفه و ... بار کتاب را سنگین کرده‌اند. برای مثال: آب مروارید، سیاه‌سرفه، انفارکتوس، زخم بستر، سوزش دارو، سوخت‌وساز دارویی، نام تجاری داروها افزون بر نام ژنریک، جوز هندی، فلز روی، تنقیه، شبه‌جرم، سنگواره، برهان گودل، ... چنین خزانه‌ای این پرسش را پیش می‌آورد، که وقتی منابع تخصصی بایسته‌ای برای رجوع به این واژه‌ها در دسترس است، چرا باید فضای محدود لغت‌نامه را با تعریف اصطلاح‌های نامرتب، بدان حد اشغال کرد که اگر اغراق نباشد، حداقل یک‌سوم مدخل‌ها را می‌توان حذف کرد.

در باب نام‌ها، با مثالی می‌توان با ختم‌شی سیاسی APA که در جلوه‌گری علمی پنهان‌گشته، آشنا شد. در حالی که نام هانس آیسنک و گیلفورد به‌درستی آمده، اما نام ریموند، ب. کتل از واژه‌نامه حذف شده. علت؟ کافی است بدانید که گالتون نیز در فهرست تحریم‌ها بوده است. اما، درباب روند ترجمه ابهام‌های معناداری وجود دارد، که از سوی هماهنگ‌کننده طرح به سکوت برگزار شده است. بیش و پیش از همه، اینکه اطلاعات روشنی از روند همکاری ۴۲ استاد دانشگاهی که در ترجمه و تدوین واژه‌نامه مشارکت داشته‌اند، ارائه نشده است. مطالب از سوی ویراستار ارشد و مشاور طرح به‌گونه‌ای عنوان شده است که ظاهراً پس از ۳ سال کار گروه مترجمان، نتیجه کار به‌حدی مغشوش بوده که دو مترجم و ویراستار ارشد کار را از نو شروع کرده‌اند. اگر این راست باشد که صفحات واژه‌نامه را بین ۴۲ استاد دانشگاهی تقسیم کرده‌اند، نافرجامی کار از پیش محتوم بوده است. اما، ابهام‌ها بیش از این است. مشخص نشده که آیا دو ویراستار همکار، روان‌شناس بوده‌اند؟ ترجمه اصطلاح‌های پزشکی، حقوقی و ... با که بوده است؟ و چگونه سرویراستار و مشاور طرح دو تنه تمام برابرها و تعاریف اصطلاح‌ها در کلیه قلمروها را دریافته و به کار برده‌اند. جز این، حتی به منابعی که معادل‌ها از آنها اخذ شده، کوچک‌ترین اشاره‌ای نشده است. به دیگر بیان، هرکاری که سزاوار سرزنش است، انجام شده، الا این یک درخور ستایش است که سرویراستار و دو ویراستار درحد توان خود کوشیده‌اند، به کار صورت آبرومندان‌ای بدهند.

معادل‌های نادرست و نارسا کم نیستند، برای مثال: ساده‌لوحی برای lucidity، جنون دزدی برای kleptomania، خودبزرگ‌بینی برای megalomania، نظریه عدالت برای equity theory (بی‌توجهی به تفاوت معنای عدالت و برابری)، افراطی برای radical (به‌جای بنیادی)، دگرمختار برای heteronomy (به‌جای دیگرپیروی)، مغالطه رشدشناختی برای ontogenetic fallacy، گم‌گشتگی جانبی برای lateral confusion، سازنده‌گرا برای constructivist (متفاوت از معنای اصلی: بناشدنی‌نگری)، طرح برای scheme (به‌جای پذیرش معادل روان‌بنه) بازخورد برای feedback (غلط مصطلح. برخی پس از فهم نادرستی این معادل، به‌جای پذیرش معادل پسخوراند، با ابرام شبه‌معادل دیگری را جانشین آن کرده‌اند: بازخور) و بسیاری از این دست.

خطای ترجمه، به‌رغم تلاش مترجمان، به دلیل عدم آشنایی با محتواهای متنوع، اجتناب‌ناپذیر بوده است. نمونه‌ها فراوانند، و نوع خطاهای متفاوت، چه از لحاظ معنایی و چه از حیث دستوری. یک مثال، در برشمردن نام عوامل پرسشنامه ۱۶ عاملی شخصیت (صفحه ۱۵۷۳)، معادل نادرست/اختصاصی بودن به‌جای پنهان‌کاری برای عامل privateness. و مثال برای خطای دستوری، پسوند -ی و تبدیل نادرست اسم به صفت یا اسم عمل یا اسم حالت است. معادل نادرست آتورتی به‌جای آتورت. یا واژه‌های مرکب با ترکیب -پذیری و تبدیل نادرست لازم به متعدی است. معادل نادرست خطرپذیری به‌جای مخاطره‌جویی.

برخی از برابرنهادهای فارسی برای اصطلاح‌های تخصصی، هرچند در سطح وسیعی متداول شده‌اند، اما دقیق نیستند. از سوی برخی مؤلفان برابرنهادهای مناسب‌تری برای آنها پیشنهاد شده‌است. به‌شمار محدودی از این پیشنهادها اشاره می‌شود، تا تمایزها برجسته شود: مسند مهارگری به‌جای مکان کنترل برای locus of control، بصری‌سازی به‌جای تجسم برای visualization، وجد به‌جای جاری بودن برای flow، ناگویی خلقی به‌جای «ناتوانی در درک و توصیف هیجان‌ات» برای alexithymia، نارساخوانی به‌جای خوانش‌پریشی برای dyslexia، نارسانویسی به‌جای نوشتارپریشی برای dysgraphia، ناگویی به‌جای زبان‌پریشی برای aphasia، تخدیرطلبی به‌جای سم‌خواهی برای toxicomania، مقابله به‌جای کنارآمدن برای coping، ارتجالی به‌جای خودبه‌خود برای spontaneous، بازخورد به‌جای نگرش برای attitude، دوگانه‌نگری به‌جای تثبیت برای dualism، درون‌گردی به‌جای درون‌گرایی برای introversion، برون‌گردی به‌جای برون‌گرایی برای extroversion، تنش به‌جای تنیدگی برای tension، تنیدگی به‌جای فشار روانی برای stress، تنیدگی‌زا به‌جای عامل فشارزا برای stressor، روان‌گسستگی به‌جای روان‌پریشی برای psychosis، روان‌گسسته به‌جای روان‌پریش برای psychotic، روان‌آزدگی به‌جای روان‌نژندی برای neurosis، روان‌تحلیل‌گری یا تحلیل‌روانی

به‌جای روانکاوای برای psychoanalysis روان‌تحلیل‌گر به‌جای روانکاو برای psychoanalyst روان‌درمانگری به‌جای روان‌درمانی برای psychotherapy نمایش‌درمانگری به‌جای نقش‌گزاری روانی برای psychodrama. پالایش به‌جای تخلیه هیجانی برای catharsis، آشفتگی به‌جای شیدایی برای mania، هم‌احساسی به‌جای همدردی برای sympathy، همدردی به‌جای همدلی برای empathy، جامعه‌طلبی به‌جای مردم‌آمیزی برای sociability، جامعه‌طلب به‌جای تعاونی برای prosocial، دیگر دوستی به‌جای نوع‌دوستی برای altruism، قراردادی به‌جای عرفی برای conventional، فهرست به‌جای پرسشنامه برای inventory، سیاهه به‌جای فهرست بازبینی برای checklist، فزون‌کنش به‌جای بیش‌فعال برای hyperactive، نظام‌دار به‌جای منظم برای systematic، فکر قالبی به‌جای تصور قالبی برای stereotype، تحولی به‌جای رشد برای developmental، تکامل به‌جای تحول برای evolution، هم‌شکل‌بینی به‌جای هم‌ریختی برای isomorphism، خودمیان‌بینی به‌جای خودمحوری برای egocentrism، میان‌گرایی به‌جای تمرکزگرایی برای centration، میان‌واگرایی به‌جای ترک تمرکز، decentralization، برون‌سازی به‌جای انطباق برای accommodation، رگه به‌جای صفت برای trait، ریخت به‌جای سنخ برای type، اقتدارگرا به‌جای استبدادمنش برای authoritarian، انسجام به‌جای اتصال برای cohesion، صلاحیت به‌جای شایستگی برای competence، کنش به‌جای کارکرد برای function، بیش‌تعمیم‌دهی به‌جای تعمیم افراطی برای overgeneralization، ساخت‌یافته به‌جای ساخت‌دار برای structured، تمایز یافتگی به‌جای تمایز برای distinctiveness، احلیلی به‌جای آلتی phallic، دیرینه‌ریخت به‌جای کهن‌الگو برای archetype، خوشبختی به‌جای شادکامی برای happiness، تک‌بررسی به‌جای موردپژوهی برای case study، بین‌شخصی به‌جای میان‌فردی برای interpersonal، خودتعیین‌کنندگی به‌جای خودمختاری برای self-determination، ناپیروی به‌جای بی‌هنجاری برای anomia، ادرار بی‌اختیاری به‌جای بی‌اختیاری ادرار، enuresis، وسواس بی‌اختیاری به‌جای وسواس فکری عملی برای obsessive-compulsive، مهار خود به‌جای خویشتن‌داری برای self-control، تفرق به‌جای تجزیه برای dissociation، تحویلی‌نگری به‌جای کاهش‌گرایی برای reductionism، حس مشترک به‌جای عقل سلیم برای common sense، فاعلیت به‌جای ذهن‌گرایی برای subjectivity، برانگیزاننده به‌جای ترغیب برای prompting، نمود یافتگی به‌جای ریش برایش برای maturation، جهت‌نیافته به‌جای بدون‌جهت برای nondirectional، خودرهنموددهی به‌جای خودفرمانی برای self-direction، خودنظم‌جویی به‌جای خودتنظیمی برای self-regulation، خودکیفردهی به‌جای خودتنبیهی برای self-punishment، خودتمه‌سازی به‌جای خودمقصربینی برای self-accusation، شکل‌شناسی به‌جای ریخت‌شناسی برای morphology، تضادورزی به‌جای مقابله‌جویی برای opposition، مزاج به‌جای خلق‌وخو برای temperament، رمزی‌سازی به‌جای نمادگری برای symbolization، واکنش‌پذیری به‌جای واکنشی بودن برای reactivity، روان‌دردمند به‌جای جامعه‌ستیز برای psychopath، تشکل واکنشی به‌جای واکنش‌سازی برای reaction formation، کهتری به‌جای حقارت برای inferiority، مهتری به‌جای برتری‌جویی برای superiority، شخصیت‌زدایی به‌جای مسخ شخصیت برای depersonalization، نقش‌بندان به‌جای نقش‌پذیری برای imprinting، سازش‌نیافتگی به‌جای ناسازگاری برای maladjustment و ... .

کاستی‌ها را می‌توان در چاپ‌های بعدی رفع کرد، و اشتباهات را تصحیح و اصلاح کرد.

سخن آخر

به‌مناسبت انتشار کتاب، مشاور طرح، توضیحاتی به خبرگزاری کتاب ایران (ایبنا) ارائه کرده است:

«در خلال کار متوجه شدم که فقط داشتن اسم و مقام استادی برای ترجمه آثار علمی کافی نیست. در بسیاری موارد دانشجویانی در مقطع دکترا داشته‌ایم که دقیق‌تر و روان‌تر از استادان دانشگاهی که سال‌ها سابقه تدریس داشته‌اند ترجمه می‌کنند. ویراستار این اثر وسواس و دقت زیادی به خرج داد تا برخی واژه‌ها که بد فهمیده و ترجمه شده‌اند اصلاح شوند.»

به نظر نمی‌رسد که این بیان، پاسداشت شایسته‌ای از همکاری ۴۲ عضو هیئت علمی دانشگاه‌های کشور باشد. قضاوت به‌عهده این ۴۲ تن، اما؛ آیا ما با پایین‌کشیدن دیگران، خود به بالا می‌رویم؟ آری. اما، فقط در چشم کسانی که از پایین به بالا نگاه می‌کنند.

امید است که در چاپ‌های بعدی کتاب، با اهتمام افزون‌تر برای رفع کاستی‌های ترجمه، منبع سودمندی در اختیار مدرسان و دانشجویان رشته روان‌شناسی و دیگر زمینه‌های مرتبط قرار گیرد.